

GRIEKEN IN CONTEXT

Een nieuwe benadering van het oude Griekenland

Deze week ging het het Rijksmuseum van Oudheden weer open, na een verbouwing van zeven maanden. Er zijn geheel vernieuwde zalen met Griekse, Etruskische en Romeinse oudheden. In dit artikel nemen we de Griekse collectie onder de loep.

Ruurd Halbertsma is conservator klassieke wereld in het Rijksmuseum van Oudheden en bijzonder hoogleraar archeologie aan de Universiteit Leiden.

Griekse oudheden worden in de meeste archeologische musea met een zekere eerbied getoond. Het oude Griekenland als bakermat van kunsten en wetenschappen dwingt met zijn tempels, standbeelden en vazen bewondering af, en dat al eeuwenlang. Maar deze bewondering is in sommige gevallen niet objectief. Toen de eerste Griekse zwart- en roodfigurige vazen in de vijftiende eeuw ontdekt werden in Etruskische graftomben, werden ze beschouwd als producten van de Etruskische cultuur en *vasi Etruschi* genoemd. De Etruskische kunst werd als inferieur aan de Griekse beschouwd, maar vanwege de aardige mythologische afbeeldingen vonden de vazen wel een plekje op de boekenkasten van verzamelaars. Zij waren als het ware illustratiemateriaal bij de mythen uit het oude Griekenland. Maar toen de oudheidkundige Johann Winckelmann in zijn baanbrekende werk *Geschichte der Kunst des Alterthums* (1764) de stelling poneerde dat de vazen Grieks waren, en zeker niet Etruskisch, was het hek van de dam. Dezelfde voorwerpen, die eerder als rariteit gezien werden, kregen nu enorme waardering van verzamelaars én antiquairs. De prijzen schoten omhoog en musea concurreerden met elkaar om indrukwekkende verzamelingen aan te leggen. In 1819 zag de Engelse dichter John Keats Griekse vazen in het British Museum en schreef zijn *Ode on a Grecian Urn*. Het kan, kortom, verkeren met de waardering voor een object uit de oudheid.

Vrouwenfiguur van marmer. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

Experts van het Rijksmuseum van Oudheden schrijven in het schooljaar 2015-2016 in *Kleio* over de collectie in relatie tot het onderwijs. Het museum is weer open na een maandenlange verbouwing. De drie zalen over de klassieke wereld zijn totaal vernieuwd. In november 2016 heropent de Egyptische afdeling. Op www.rmo.nl leest u meer over de collectie en welke activiteiten er plaatsvinden.

INSPIRATIE UIT HET BUITENLAND

De verzameling Griekse oudheden van het Rijksmuseum van Oudheden is rijk, met onder meer marmeren grafmonumenten uit Attica, Grieks goud uit Klein-Azië en vazen, die door Lucien Bonaparte, een jongere broer van Napoleon, zijn opgegraven. In de periode voorafgaand aan de herinrichting werden veel discussies gevoerd en de uitgangspunten geformuleerd waaraan zo'n nieuwe presentatie diende te voldoen. Om inspiratie te vinden werden musea bezocht, die in de afgelopen jaren hun klassieke afdelingen hadden vernieuwd. De belangrijkste waren het Musée du Louvre in Parijs, het Ashmolean Museum in Oxford, het Fitzwilliam Museum in Cambridge en het Kunsthistorisches Museum in Wenen. Het resultaat van alle bezoeken was een creatief proces, dat met de opening van de Griekse afdeling tot een afsluiting komt. De nieuwe Griekse afdeling is verdeeld over twee zalen. Deze fysieke scheiding speelde een belangrijke rol in de inhoudelijke opzet van de presentatie. Eén doorlopend verhaal over twee zalen vertellen is een moeilijke opgave, omdat veel bezoekers zappend een museum bezoeken en zich maar zelden houden aan aangewezen looproutes. Uitgangspunt voor de afdeling was dan ook dat de zalen los van elkaar te bezoeken moesten zijn, en afgeronde verhalen konden vertellen. Als overkoepelend thema is gekozen voor 'Grieken in context'. De cultuur van de Grieken wordt niet als een geïsoleerd fenomeen gepresenteerd, maar als een beschaving, die in dynamisch contact met haar burens heeft gestaan. Elementen uit andere culturen zijn door de Grieken overgenomen én andere culturen zijn door de Grieken geïnspireerd. Het museum durft de stelling aan dat we tot ca. 500 v.Chr. niet van een Griekse materiële cultuur *pur sang* kunnen spreken. Met name door handelsbetrekkingen stonden de Grieken in contact met de machtige Assyriërs en Egyptenaren en zij lieten zich in hun kunstuitingen graag door deze culturen beïnvloeden. Na 500 v.Chr. breken de Perzische Oorlogen uit (490-480 v.Chr.), waaruit de Griekse stadstaten op wonderbaarlijke wijze als overwinnaars tevoorschijn komen. Het belang van deze overwinning is niet te onderschatten. Op het puin van de verwoeste Acropolis verrezen gebouwen, die hun gelijke niet kenden. Kunsten en wetenschappen kwamen tot bloei. En om voor eens en altijd aan de Perzische dreiging een einde te maken, trok Alexander de Grote op naar het Oosten, veroverde Egypte en Mesopotamië op de Perzen en verspreidde de Griekse cultuur tot

aan Afghanistan toe. Griekenland ging de rest van de antieke wereld inspireren. In de selectie van voorwerpen in de nieuwe Griekse afdeling is steeds rekening gehouden met bovenstaande tweedeling: de absorberende Griekse cultuur tot 500 v.Chr. en de inspirerende Griekse cultuur van na de Perzische Oorlogen. Met het oog op de herinrichting zijn de afgelopen jaren enkele voorwerpen aangekocht, die het thema 'Grieken in context' goed kunnen illustreren en die hier kort behandeld worden.

BEELDJES VAN VROUWEN

Tussen ca. 3200 en 2000 v.Chr. bloeide op de cirkelvormige eilandengroep de Cycladen een cultuur, die wij kennen door opgravingen van nederzettingen en grafvelden. Bij deze opgravingen (helaas is er ook veel illegaal gegraven) kwamen marmeren beeldjes tevoorschijn, die gestileerde menselijke vormen laten zien (zie afbeelding links). In veel ►

Een Korinthische wijnkan. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

handboeken over de Griekse kunst worden deze 'Cycladenidolen' als het begin van de glorieuze Griekse beeldhouwkunst gezien, waarbij men vergeet dat de dragers van deze cultuur geen Grieken waren. De idolen stellen vaak vrouwen voor, in een liggende positie, met de handen voor de buik gevouwen. De swelling van de buik kan duiden op zwangerschap, waarmee deze beeldjes in de wereld van vruchtbaarheid en geboorte geplaatst kunnen worden. Van hetzelfde marmer werd ook mooi gepolijst vaatwerk gemaakt. De Cycladen bereikten een redelijke mate van welvaart door de handel in obsidiaan. Het zwarte obsidiaan is een vulkanisch glas, dat voorkomt op het eiland Melos. De hardheid maakt het zeer geschikt om er wapens en werktuigen van te maken. Obsidiaan van Melos wordt in ruwe en bewerkte vorm teruggevonden op Kreta, op het Griekse vasteland en in West-Anatolië, de huidige Turkse kuststrook. Dit zijn aanwijzingen voor handelscontacten in deze prehistorische periode. Het feit dat in West-Anatolië óók gestileerde beeldjes voorkomen kan erop wijzen dat er met de belangstelling voor het obsidiaan ook inspiratie is uitgegaan van de materiële cultuur van de Cycladen. Uit de nalatenschap van de Rotterdamse kunstschilder en fotograaf Wally Elenbaas (1912-2008) kon het Rijksmuseum van Oudheden enkele Anatolische idolen aankopen.

KORINTHE EN HET OOSTEN

Een topstuk van de collectie Korinthisch aardewerk in het museum is een recent aangekochte wijnkan (*oinochoë*) met bijzonder rijke decoratie (zie afbeelding op de vorige pagina). De wijnkan heeft een strakke bolle vorm, een forse hals en een klaverbladvormige monding. Het hoog oplopende handvat is gemaakt van drie strengen klei. De vorm is geïnspireerd op metalen voorbeelden. Dit is te zien aan de *rotellen* aan weerszijden van de monding. Bij metalen vaatwerk waren dit onderdelen van het scharnier, waarmee een dekseltje open- en dichtgedaan kon worden. De decoratie is in twee registers aangebracht. Centraal is een ruiter te zien, gezeten op een paard met fier geheven staart. Hij draagt een helm, schild, lans en scheenbeschermers. Deze Griekse hopliet te paard is terechtgekomen in een oosterse sprookjeswereld, bevolkt door sfinxen (half vrouw, half leeuw en met adelaarsvleugels), panthers en leeuwen. Een bloemendecor omgeeft de mooi geschilderde figuren. Maar naast alle dieren uit het Oosten zien wij ook wat bekendere

dieren: een grazend rund, een bok en een vervaarlijk kijkend wild zwijn. In de zevende eeuw v.Chr. dreef Korinthe veel handel met het neo-Assyrische koninkrijk, dat zijn havensteden in het huidige Libanon had. De sfinxen, leeuwen en panthers komen direct uit de Assyrische vormtaal. De opbouw van de voorstelling in lagen doet sterk denken aan geweven stoffen en er zijn afbeeldingen bekend van dames met kleding in dit patroon. Er wordt wel gedacht dat de Korinthische pottenbakkers zich lieten inspireren door de luxe oosterse stoffen, die op de markt van Korinthe te koop werden aangeboden. De *oinochoë* geeft alle mogelijkheden om het verhaal over Grieken in context te vertellen.

CYPRUS TUSSEN OOST EN WEST

In 1870 ging de Franse architect Hector-Martin Lefüel met pensioen. Hij was jarenlang in dienst geweest van keizer Napoleon III en had met name voor het Louvre veel verbouwingen gerealiseerd. Als dank kreeg hij van de keizer enkele objecten uit het Louvre cadeau, waaronder een portretkop die tien jaar eerder tijdens een archeologische expeditie op Cyprus was gevonden (zie afbeelding). De kop toont het gezicht van een man in de bloei van zijn leven met als opvallendste element een krans van bladeren, waaraan eikeltjes hangen. De eik was heilig aan de oppergod Zeus. De man kan een priester van Zeus zijn geweest, of een offerant die zich sierde met de symbolen van de god. In 2013 werd de kop aangeboden op de kunstbeurs TEFAF in Maastricht, waar het museum het stuk kon verwerven met steun van de Vereniging Rembrandt en de BankGiro Loterij. De belangrijkste reden om het stuk aan te kopen was de vermenging van kunststijlen: de archaische glimlach en de amandelvormige ogen zijn typische elementen uit de Griekse beeldhouwkunst. Maar de grote, rechthoekige baard stamt uit de mode aan het Perzische hof. Cyprus werd bevolkt door Grieken, maar stond in de vijfde eeuw v.Chr. onder Perzisch gezag en veel hoogwaardigheidsbekleders lieten zich met de Perzische baard afbeelden. Het 'Perzische juk' werd als veel minder knellend ervaren dan de dreigende hegemonie van Athene. Atheense pogingen de Perzen van Cyprus te verjagen werden door de Cyprioten zelfs tegengewerkt. De portretkop past, net als de andere besproken voorwerpen, uitstekend in het thema 'Grieken in context' en kan als uitgangspunt dienen voor veel educatieve verhalen over de wereld van de oudheid. ■

Portretbeeld uit Cyprus, vijfde eeuw v.Chr.
Collectie Rijksmuseum van Oudheden.